

Σαλτάρη, Ρ., Ετμεκτσόγλου, Ι., Ευθυμίου, Σ., & Κοκκινομηλιώτη, Λ. (2023). «Σταχτάρες, το ηχόσημο της Κέρκυρας»: Μία μουσικοθεατρική παράσταση στο πλαίσιο της ακουστικής οικολογίας και οι επιδράσεις της στον υπό διαμόρφωση οικολογικό εαυτό. Στο Θ. Ράπτης & Ε. Περακάκη (Επιμ.), *Η Μουσική Εκπαίδευση σε έναν κόσμο που αλλάζει: Ταυτότητες, Αξίες, Εμπειρίες. Πρακτικά του 9ου Συνεδρίου της Ε.Ε.Μ.Ε.* (σσ. 259-268). Ε.Ε.Μ.Ε.

**«Σταχτάρες, το ηχόσημο της Κέρκυρας»:
Μία μουσικοθεατρική παράσταση στο πλαίσιο της ακουστικής οικολογίας και οι
επιδράσεις της στον υπό διαμόρφωση οικολογικό εαυτό**

Ρεγγίνα Σαλτάρη

Επιστημονική Συνεργάτρια, Τμήμα Μουσικών Σπουδών, Ιόνιο Πανεπιστήμιο
s15salt@ionio.gr

Ιωάννα Ετμεκτσόγλου

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τμήμα Μουσικών Σπουδών, Ιόνιο Πανεπιστήμιο
etioanna@ionio.gr

Σπυριδούλα Ευθυμίου

Διδάκτωρ Ιονίου Πανεπιστημίου, Μουσικοπαιδαγωγός Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης
refthymiou@gmail.com

Λένα Κοκκινομηλιώτη

Ακαδημαϊκή Υπότροφος, Τμήμα Μουσικών Σπουδών, Ιόνιο Πανεπιστήμιο
lenakok@ionio.gr

Περίληψη

Η εξελισσόμενη οικολογική κρίση έχει αναδείξει την αναγκαιότητα για επαναδιαπραγμάτευση της σχέσης του ανθρώπου με τη φύση, καθώς και για επανανοηματοδότηση της έννοιας του περιβάλλοντος. Προτεραιότητα της σημερινής εκπαίδευσης οφείλει να είναι η ανάπτυξη ενός οικολογικού εαυτού σε ένα πλαίσιο όπου ο άνθρωπος δημιουργεί ταυτόσεις τόσο με άλλους ανθρώπους όσο και με άλλα όντα της φύσης. Στη βάση αυτού του σκεπτικού, δημιουργήθηκε η μουσικοθεατρική παράσταση «Σταχτάρες, το ηχόσημο της Κέρκυρας» η οποία, μέσω της ιστορίας, των τραγουδιών και των ηχοτοπίων, αναδεικνύει αυθεντικά πορτρέτα του πουλιού σταχτάρα (Arus arus) στο πλαίσιο της ακουστικής (και ευρύτερης) οικολογίας. Το παρόν άρθρο παρουσιάζει τα αποτελέσματα που προέκυψαν από μελέτη των πιθανών μακροχρόνιων επιδράσεων της παράστασης στην ανάπτυξη του οικολογικού εαυτού των συντελεστών της παράστασης. Περίπου δύομιση χρόνια μετά την αρχική παράσταση, πραγματοποιήθηκε ομάδα εστίασης στην οποία συμμετείχαν εθελοντικά οκτώ συντελεστές. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι οι συμμετέχοντες ευαισθητοποιήθηκαν σε ζητήματα της οικολογίας και της διαφορετικότητας, καθώς και ότι επηρεάστηκε η οπτική τους σχετικά με τη συμπεριφορά ανθρώπου προς άνθρωπο και ανθρώπου προς άλλα όντα της φύσης. Επιπλέον, διαφάνηκε η διάχυση των γνώσεων και των εμπειριών τους σε σχέση με τις σταχτάρες και σε άλλα άτομα και πλαίσια. Το άρθρο καταλήγει σε συμπεράσματα τα οποία αναδεικνύουν την αξία του μουσικού θεάτρου με οικολογικό προσανατολισμό ως κοινωνικού και εκπαιδευτικού εργαλείου.

Λέξεις κλειδιά: οικολογικός εαυτός, ακουστική οικολογία, μουσικοθεατρική παράσταση, μνήμη, σταχτάρες, Arus arus

“Swifts”: A musical theatre play in the context of Acoustic Ecology and its effects on the emerging ecological self

Regina Saltari

PhD, Scientific Collaborator, Department of Music Studies, Ionian University
s15salt@ionio.gr

Ioanna Etmektsoglou

Associate Professor, Department of Music Studies, Ionian University
etioanna@ionio.gr

Spyridoula Efthymiou

Music Educator, Phd, Department of Music Studies, Ionian University
refthymiou@gmail.com

Lena Kokkinomilioti

PhD, Academic Fellow, Department of Music Studies, Ionian University
lenakok@ionio.gr

Abstract

*The evolving ecological crisis has highlighted the necessity to renegotiate the relationship between humans and nature as well as to give a new meaning to the concept of the environment. Education today needs to set the development of an ecological self as a priority in a context where humans create identifications both with humans and other-than-human beings. On this basis, the musical theater performance “Swifts, the soundmark of Corfu”, through the story, music and soundscapes, highlights authentic portraits of the swift birds (*Apus apus*) in the context of ecology and acoustic ecology. This article presents the results from a study which explored weather and how the performances had any long-term effects on the development of an ecological self in the members of the theatre team. Approximately two and a half years after the initial performance, a focus group was held in which eight members of the theatre team volunteered to participate. The results of the study showed that the participants became mindful of issues of ecology and diversity. Also, their perspective on humans’ behaviour to human and other-than-human beings was affected. In addition, their knowledge and experiences with the swifts were disseminated to other people and contexts. The article concludes by highlighting the value of the ecologically-oriented musical theater as a social and educational tool.*

Keywords: ecological self, acoustic ecology, music theater performance, memory, swifts, *Apus apus*

Εισαγωγή

Ο ναρκισσιστικός Δυτικός τρόπος σκέψης και κουλτούρας έχει προωθήσει την αλαζονική αντίληψη ότι το ανθρώπινο είδος είναι ανώτερο όλων των άλλων. Η αντίληψη αυτή βασίζεται στην παράλογη πίστη ότι το φυσικό περιβάλλον και ό,τι υπάρχει μέσα σε αυτό θα πρέπει να είναι υπό την εξουσία του ανθρώπου εξαιτίας της συνειδητής σκέψης που διαθέτει (βλ. Kuhn, 2001). Ωστόσο, προς το τέλος του 20ού αιώνα αναδύθηκε η κοινωνική ανάγκη για μια πιο οικολογική οπτική του κόσμου. Σύμφωνα με τον Naess (1989), ο άνθρωπος επανασυνδέεται με τη φύση όταν δημιουργεί ταυτίσεις με τα άτομά της και αντιμετωπίζει το συμφέρον ενός άλλου όντος ως δικό του. Σε αυτή τη βάση, οφείλει να αναθεωρήσει τη σχέση του με τη φύση και να αναπτύξει έναν ταπεινό οικολογικό, και όχι εγωλογικό, εαυτό με σεβασμό στον ανθρώπινο και μη ανθρώπινο κόσμο (Abram, 1997). Η έννοια του οικολογικού εαυτού (Naess, 1989) αναφέρεται στη

δυνατότητα του ανθρώπου να ταυτίζεται με άλλα όντα πέραν του ανθρώπινου είδους. Ειδικά στις μέρες μας, όπου το ανθρώπινο αποτύπωμα στην περιβαλλοντική και κλιματική κρίση είναι εμφανές, η ανάπτυξη του οικολογικού εαυτού προτάσσεται ως ύψιστη προτεραιότητα της εκπαίδευσης. Μέσα από τη συνειδητοποίηση ότι το ανθρώπινο είδος απομακρύνεται από τον φυσικό κόσμο, όχι μόνο σωματικά αλλά και ηχητικά, αναδύθηκε η επιστήμη της ακουστικής οικολογίας.

Με πρωτοπόρο τον συνθέτη R. M. Schafer, η ακουστική οικολογία μελετά τις επιδράσεις των ήχων ενός περιβάλλοντος στους οργανισμούς που ζουν εντός του (ηχοτοπίο, Truax, 1978) και στοχεύει στην ανάδειξη των ηχητικών ανισορροπιών που απειλούν την υγεία των ειδών και των οικοσυστημάτων (Truax, 1978). Η λεπτομερής και εις βάθος ανάλυση του ηχοτοπίου μέσω της ενεργητικής ακρόασης παρέχει τη δυνατότητα στο άτομο να ταυτοποιήσει τις «φωνές» του ηχοτοπίου, να αναγνωρίσει τα φυσικά και αισθητικά χαρακτηριστικά τους, να δημιουργήσει πολλαπλά νοήματα και να εστιάσει σε πολιτισμικές ιδιαιτερότητες, οι οποίες αναδεικνύονται ως ψήγματα πολιτιστικής κληρονομιάς. Καθώς οι αναπτυσσόμενοι ακουστικοί οικολόγοι αφουγκράζονται τα ηχοτοπία της φύσης και του πολιτισμού, αρχίζουν να τα αντιλαμβάνονται ως μέρος μιας «μακροκοσμικής μουσικής σύνθεσης» (Schafer, 1994, σελ. 5). Επιπλέον, συνειδητοποιούν τη σχέση της ηχοποικιλότητας με τη βιοποικιλότητα και με την υγεία των συγκεκριμένων οικοσυστημάτων (Lamont et al., 2022).

Η ακουστική οικολογία στην εκπαιδευτική κοινότητα με μέσο το μουσικό θέατρο

Η ακουστική οικολογία είναι δυνατόν να ενσωματωθεί στις εκπαιδευτικές πρακτικές ιδιαίτερα μέσα από το μάθημα της μουσικής. Τόσο σε τυπικές όσο και σε μη τυπικές ή άτυπες μουσικές πρακτικές, μια μουσικοθεατρική παράσταση μπορεί να αποτελέσει πρόσφορο πεδίο για την καλλιέργεια της οικολογικής γνώσης και συνείδησης των ατόμων. Συντελεστές και κοινό ευαισθητοποιούνται αναφορικά με τις σχέσεις «άνθρωπος-άνθρωπος» και «άνθρωπος-φύση» και αποκτούν μια βαθύτερη επίγνωση της οικολογικής τους ταυτότητας (Kammer, 2009· May, 2005). Ωστόσο, είναι δυνατόν οι επιδράσεις αυτές να επεκταθούν και σε άλλα άτομα και ομάδες, καθώς, σύμφωνα με τον Bronfenbrenner (1997), τα συστήματα στην κοινωνία αλληλεπιδρούν μεταξύ τους. Σε αυτή τη βάση προβληματισμού, στοιχεία της παράστασης μεταφέρονται δυνητικά και εκτός θεάτρου, σε περιβάλλοντα, όπως το σχολείο, η οικογένεια, η κοινότητα, και συμβάλλουν στη διαμόρφωση του οικολογικού εαυτού ατόμων τόσο από το παρόν όσο και από το «απόν» κοινό.

Στο πλαίσιο της ακουστικής οικολογίας, όταν ένα ζώο γίνεται ήρωας μιας μουσικοθεατρικής παράστασης, δημιουργούνται ευκαιρίες για βαθύτερη γνώση για το είδος του, τη σχέση του με τον άνθρωπο, καθώς και τον ιδιαίτερο ρόλο του στο ηχοτοπίο και στο οικοσύστημα. Η ιστορία και οι στίχοι των τραγουδιών είναι δυνατόν να αναδείξουν ομοιότητες ανάμεσα στα όντα, οι οποίες συμβάλλουν σε ψυχολογικές ταυτίσεις με το ζώο και σε μια υποκειμενική αίσθηση συγγένειας και οικειότητας με αυτό. Παράλληλα το άτομο κατανοεί καλύτερα τον εαυτό του και ανακαλύπτει στοιχεία και της δικής του ταυτότητας (Gibson, 1979· Gibson & Pick, 2000). Επιπλέον, μέσω του τραγουδιού και της κίνησης αποδίδεται ηχητικά και οπτικά το περιβάλλον στο οποίο ζουν και αναπτύσσονται οι οργανισμοί-ήρωες της παράστασης. Με τον τρόπο αυτό παρέχονται ευκαιρίες για βελτιωμένη αντίληψη του ηχοτοπίου και για δημιουργία συνδέσεων ανάμεσα στον εξωτερικό και στον εσωτερικό κόσμο των συμμετεχόντων (Ετμεκτσόγλου, 2019).

Μια παράσταση με ηχητικές και μουσικές εμπειρίες που συνδέονται με την πραγματική ζωή ενεργοποιεί το συναίσθημα και παρέχει στα άτομα μουσικές γνώσεις με νόημα οι οποίες καταγράφονται στέρεα στη μνήμη (Phelps, 2004). Οι πρωτογενείς

εμπειρίες κατά τη διαδικασία της μάθησης αποτελούν βασικό πυρήνα στην εκπαιδευτική προσέγγιση του Dewey (1900), ο οποίος υποστήριξε ότι είναι αναγκαίο να συνδεθεί το σχολείο με την πραγματική ζωή, ώστε οι μαθητές να μεταφέρουν φυσικά και αυθόρμητα τις εμπειρίες τους από το ένα πλαίσιο στο άλλο.

Λίγα λόγια για την παράσταση

Κίνητρο για τη συγγραφή του έργου ήταν η εσωτερική ανάγκη της δημιουργού (Ιωάννας Ετμεκτσόγλου) να κάνει τις σταχτάρες αισθητές τόσο ακουστικά όσο και οπτικά στους κατοίκους της Κέρκυρας. Οι σταχτάρες (*Arus arus*) έχουν έντονη παρουσία τα καλοκαίρια στην παλιά πόλη του νησιού και επομένως η χαρακτηριστική, υψίσυχη, συριχτή, δυνατή φωνή τους («σριιι») αποτελεί έναν μοναδικό ήχο για την τοπική κοινότητα (*ηχώσημο*, Schafer, 1994). Η ιστορία του έργου πλαισιώθηκε από πρωτότυπη μουσική, τραγούδια και ηχοτοπία με θεματικό περιεχόμενο τις σταχτάρες, τα χαρακτηριστικά τους, τις συμπεριφορές και τις λειτουργίες τους.

Στο έργο παρουσιάζονται αυθεντικά πορτρέτα των σταχταρών, τα οποία προέκυψαν μετά από επιστημονική έρευνα με τη συμβολή ειδικού βιολόγου στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού εργαλείου «Η ΠΑΠΙΑ» (Ετμεκτσόγλου, 2019). Η επιλογή ενός άγριου ζώου ως πρωταγωνιστή, και όχι ενός κατοικιδίου, εμφανίζεται λιγότερο συχνά στην έρευνα και στις εκπαιδευτικές εφαρμογές (Born, 2018). Όπως αναφέρει ο Born, αυτό συμβαίνει ίσως γιατί έχουμε συνηθίσει να συνδέουμε τα άγρια ζώα με τον εξωτερικό χώρο και με απρόβλεπτες αντιδράσεις τόσο από τη μεριά του ζώου όσο και του ανθρώπου. Ο στόχος του μουσικοθεατρικού έργου ήταν να δημιουργήσει τις κατάλληλες συνθήκες, ώστε οι συμμετέχοντες να σχηματίσουν ταυτίσεις με τις σταχτάρες της Κέρκυρας και να αισθανθούν ότι έχουν ισχυρούς δεσμούς όταν τις βλέπουν και τις ακούν να διασχίζουν τον ουρανό.

Κεντρικοί ήρωες της ιστορίας είναι ο παππούς των σταχταρών, ο Πάππος Άπους, και ένας συνταξιούχος βιολόγος, ο Άπους Πάππος. Εκτός από το παρόμοιο όνομα, το πουλί και ο άνθρωπος μοιράζονται την αναπηρία των ποδιών τους, καθώς ο συνταξιούχος βιολόγος βρίσκεται σε αναπηρικό αμαξίδιο και ο παππούς των σταχταρών έχει αδύναμα πόδια τα οποία σε ορισμένες συνθήκες δεν του επιτρέπουν να απογειωθεί από το έδαφος. Επιπλέον, οι δύο χαρακτήρες βιώνουν τον αποκλεισμό που δέχονται από την κοινωνία των ανθρώπων. Ωστόσο, και τα δύο όντα μοιράζονται θετικά χαρακτηριστικά, όπως την ανάγκη να ζουν σε κοινότητες, την ικανότητά τους να επικοινωνούν με άτομα από διαφορετικά είδη, να εμπυχνώνουν τους νέους και να τους συσπειρώνουν σε ομάδες δράσης. Όλα αυτά τα χαρακτηριστικά συμβάλλουν θετικά στην εξέλιξη της ιστορίας. Οι δύο κεντρικοί ήρωες συνεργάζονται προκειμένου να βρουν λύση στο πρόβλημα του αποκλεισμού τους. Τόσο ο ρόλος του πουλιού όσο και ο ρόλος του ανθρώπου παίχτηκαν από ηθοποιούς. Άλλοι ήρωες του έργου ήταν η δήμαρχος της κοινότητας και δύο κάτοικοι της παλιάς πόλης, η μία με θετική και η άλλη με αρνητική στάση προς τις σταχτάρες.

Οι παραστάσεις πραγματοποιήθηκαν από την Παιδική Σκηνή του Δημοτικού Θεάτρου Κέρκυρας το φθινόπωρο του 2019 σε εσωτερικό χώρο και το καλοκαίρι του 2020 σε εξωτερικό χώρο. Συνολικά, έγιναν περίπου 20 παραστάσεις στο Δημοτικό Θέατρο Κέρκυρας για δημοτικά σχολεία και νηπιαγωγεία της Κέρκυρας μαζί με τους συνοδούς εκπαιδευτικούς, ενώ κάποιες παραστάσεις έγιναν με μικτό κοινό. Πέντε ακόμα παραστάσεις πραγματοποιήθηκαν στο θέατρο του πάρκου Μον Ρεπό για μικτό κοινό. Τόσο κατά τη διάρκεια όσο και μετά το τέλος της παράστασης, οι συντελεστές ενθάρρυναν τα παιδιά να συμμετέχουν στα τραγούδια και να τα συνοδεύσουν με κινήσεις. Μετά την παράσταση ακολούθησαν τραγούδι, συζήτηση για τις σταχτάρες, παρακολούθηση ενός βίντεο, περιήγηση σε σχετική έκθεση φωτογραφίας, καθώς και

συμπλήρωση του «τετραδίου της σταχτάρας» με στοιχεία για αυτά τα πουλιά. Ο συνδυασμός της ιστορίας και των τραγουδιών σε μια συνολική υποκριτική ερμηνεία ανέδειξε ζητήματα ακουστικής οικολογίας τα οποία αποτελούν αντικείμενο συζήτησης στη συνέχεια του άρθρου.

Μεθοδολογία της έρευνας

Η παρούσα μελέτη είναι μία εκ των υστέρων έρευνα (Cohen et al., 2008), η οποία επιχειρεί να εξετάσει αναδρομικά τις επιδράσεις της μουσικοθεατρικής παράστασης «Σταχτάρες, το ηχόσημο της Κέρκυρας» στη διαμόρφωση του οικολογικού εαυτού των συντελεστών της παράστασης μέσα από τα εξής ερευνητικά ερωτήματα:

- 1) ποιο είναι το περιεχόμενο και τα είδη της μακρόχρονης μνήμης (π.χ. γνωστική, μουσική, κινητική, συναισθηματική, κοινωνική) που παραμένουν ενεργά από την παράσταση έως σήμερα;
- 2) ποιες είναι οι μεταβολές στον οικολογικό εαυτό (π.χ. αποδοχή χωρίς όρους, ενσυναίσθηση, ταυτίσεις με όντα πέραν του ανθρώπινου είδους), εάν έγιναν αντιληπτές;

Τα παραπάνω ζητήματα διερευνήθηκαν με τη μέθοδο της ομάδας εστίασης, η οποία επιλέχθηκε λόγω της δυνατότητάς της να οδηγήσει σε μια πλούσια και βαθιά κατανόηση των εμπειριών και των πεποιθήσεων των συμμετεχόντων (Cohen et al, 2008· Lokanath, 2016). Από τους 12 συντελεστές που είχαν ενεργή και συνεχή παρουσία στην προετοιμασία και τη διεξαγωγή της παράστασης, συμμετείχαν εθελοντικά οκτώ. Κατόπιν ενημέρωσής τους σε θέματα ηθικής και δεοντολογίας της έρευνας, οι οκτώ συντελεστές δήλωσαν εγγράφως τη συναίνεσή τους για συμμετοχή στην έρευνα.

Η ομάδα εστίασης πραγματοποιήθηκε τον Μάρτιο του 2022 και διήρκησε περίπου δύο ώρες. Κατά τη διεξαγωγή της συνέντευξης δόθηκε έμφαση στην αλληλεπίδραση μεταξύ των μελών της ομάδας. Το γεγονός ότι είχαν εργαστεί μαζί για περίπου 6 μήνες εξασφάλισε σε μεγάλο βαθμό έναν κοινό κώδικα επικοινωνίας παρά τους διαφορετικούς ρόλους τους (τέσσερις ηθοποιοί, η σκηνοθέτης, ένας μουσικός, ο σκηνογράφος και η γραφίστρια). Η συνέντευξη ηχογραφήθηκε και στη συνέχεια απομαγνητοφωνήθηκε. Ακολούθησε επεξεργασία των δεδομένων με βάση τις αρχές της θεματικής ανάλυσης (Braun & Clarke, 2006). Όλα τα ονόματα των συμμετεχόντων έχουν αλλάξει για να διατηρηθεί η ανωνυμία τους.

Αποτελέσματα

Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι η συμμετοχή στην παράσταση προκάλεσε στους συντελεστές προβληματισμούς σχετικά με τα ζητήματα της οικολογίας και της διαφορετικότητας, καθώς και ότι επηρέασε την οπτική τους για τη συμπεριφορά ανθρώπου προς άνθρωπο και ανθρώπου προς άλλα όντα της φύσης. Επίσης, οι συμμετέχοντες αναφέρθηκαν στη διάχυση της γνώσης και των εμπειριών τους με τις σταχτάρες σε άλλα άτομα και πλαίσια και τόνισαν την εκπαιδευτική αξία του (μουσικού) θεάτρου. Παρακάτω παρουσιάζονται τα αποτελέσματα ανά θεματική κατηγορία.

Νοηματοδότηση της οικολογίας και της ακουστικής οικολογίας

Οι περισσότεροι συμμετέχοντες αναφέρθηκαν στην επίδραση που είχε η παράσταση στον τρόπο που νοηματοδοτούν την οικολογία και την ακουστική οικολογία.

Τόνισαν την αναγκαιότητα για οπτική και ακουστική παρατήρηση του περιβάλλοντος ως καθημερινή πράξη που παρέχει νέες οπτικές θέασης του κόσμου και που «μπορεί να ανοίξει ένα καινούριο παράθυρο μες στο κεφάλι κάποιου ανθρώπου» (Ξένη).

Δήλωσαν ότι μετά από τη συμμετοχή τους στην παράσταση απέκτησαν όχι μόνο γνώσεις για το πουλί αλλά και επίγνωση για αυτό ως μοναδική οντότητα. Κάποιοι αντιλήφθηκαν τη σταχτάρα ως «ένα κομμάτι της πόλης» (Ξένη) και «μέρος της ταυτότητάς» τους (Θωμάς). Μία συμμετέχουσα τόνισε ότι η επαφή με το πουλί «αντίστοιχα αλλάζει και [τ]η στάση απέναντι σε αυτό» και η σχέση γίνεται προσωπική: «άμα το ονοματίσεις, το αγαπάς . . . είναι δικό σου και το προστατεύεις» (Ελενα).

Διαπιστώθηκε ότι η οικολογία περιλαμβάνει τόσο τα ανθρώπινα όντα όσο και τα όντα της φύσης με τα οποία μοιράζονται παρόμοια χαρακτηριστικά και ανάγκες. «Όλοι χρειαζόμαστε βοήθεια» (Φωτεινή), είπε μια συμμετέχουσα και τονίστηκε ότι «το μήνυμα που αφήνει [η παράσταση] για τα ΑΜΕΑ . . . τελικά κι αυτό οικολογία είναι» (Σελήνη). Πρόκειται για έναν διευρυμένο ορισμό της οικολογίας ο οποίος περιλαμβάνει και την ανθρώπινη συμπεριφορά: «Περιβάλλον είναι και οι άλλοι άνθρωποι που ‘ναι δίπλα σας, και το τι κάνετε εσείς σ’ αυτούς είναι όσο σημαντικό είναι και το τι κάνετε στη φύση» (Θωμάς).

Αντίληψη της διαφορετικότητας

Πολλοί από τους συντελεστές σαφώς διαπίστωσαν ότι η σταχτάρα είναι «κάτι αντίστοιχο [με] τα άτομα τα οποία έχουν κάποιες ανάγκες» (Τάκης), και δήλωσαν ότι η παράσταση επηρέασε τον τρόπο σκέψης τους σχετικά με τη διαφορετικότητα. Έγιναν «πιο ευαίσθητοι σε θέματα αποκλεισμού» (Παύλος), πιο προσεκτικοί και πιο παρατηρητικοί, και συνειδητοποίησαν «ότι δεν μπορείς να κρίνεις τον άλλον απ’ την αμφιεσή του» (Σελήνη). Ένας συμμετέχοντας τόνισε ότι είναι συλλογικό χρέος μας να δώσουμε τον απαραίτητο χώρο σε όσους «έχουν ένα “μειονέκτημα” [ώστε] να λειτουργούν άψογα, χωρίς προβλήματα» (Τάκης) αναγνωρίζοντας άλλα χαρακτηριστικά τους. Όπως η σταχτάρα, η οποία «μπορεί να ‘ναι κοντά τα πόδια της, αλλά έχει πολύ δυνατά νύχια», τόνισε.

Για μια συμμετέχουσα, η ταύτιση με τη σταχτάρα και τον ανάπηρο άνδρα της ιστορίας πραγματοποιήθηκε σε τέτοιο βαθμό που φαντάστηκε τον εαυτό της στη θέση τους. Βίωσε βαθιά ενσυναίσθηση και συνειδητοποίησε ότι υπάρχουν πολλές διαφορετικές ματιές για τον κόσμο:

Προσπαθούσα να σκεφτώ πώς είναι να ‘σαι πουλί και να πετάς τόσες χιλιάδες πόδια πάνω από τη γη . . . Άλλος είναι ο κόσμος για τη σταχτάρα, άλλος είναι για μας. Και πιθανά, άλλος είναι κι ο κόσμος για έναν άνθρωπο που είναι σε μια αναπηρική καρέκλα . . . Συνειδητοποίησα πόσο διαφορετικά βλέπουμε το ίδιο πράγμα. (Ελενα)

Οι συμμετέχοντες τόνισαν την ύπαρξη κοινότητας στη φύση όπου τα όντα της, όπως τα δέντρα και τα ζώα, συνεργάζονται, ή και κάποιες φορές θυσιάζονται, για να αποκατασταθεί η ανισορροπία και να συνεχίσει ο κύκλος της ζωής. Με αυτόν τον προβληματισμό ως αφετηρία, ορισμένοι από αυτούς βρήκαν αντιστοιχίες ανάμεσα στις κοινότητες της φύσης και των ανθρώπων.

Επίσης, έθεσαν προβληματισμούς για τον τρόπο που η διαφορετικότητα αντιμετωπίζεται από τα μέλη της ανθρώπινης κοινότητας. Για παράδειγμα, ένας συμμετέχοντας δήλωσε ότι παρατηρεί «μια συλλογική προσπάθεια να . . . μην βλέπουμε την αναπηρία ως το μόνο χαρακτηριστικό μιας μονάδας» (Θωμάς). Ωστόσο, μια συμμετέχουσα δήλωσε ότι η αναγκαιότητα για σεβασμό απέναντι στο διαφορετικό έχει μετατραπεί σε «νουθεσία» (Τατιανή) και αυτό έχει ως αποτέλεσμα πολλοί άνθρωποι να αισθάνονται ότι βρίσκονται σε θέση εξουσίας.

Διέγερση της μνήμης

Οι αναμνήσεις των συντελεστών από την παράσταση ήταν ποικίλες. Η γνωστική μνήμη τους είχε παραμείνει ενεργή καθώς αυθόρμητα ανέφεραν ατάκες του έργου με πληροφορίες που είχαν μάθει, όπως ότι οι σταχτάρες τρώνε «20.000 κουνούπια την ημέρα» και ότι «ζουν και κοιμούνται στον αέρα» (Ξένη). Επίσης, το γεγονός ότι οι σταχτάρες έχουν αδύναμα πόδια που κάτω από ορισμένες συνθήκες δεν τους επιτρέπουν να απογειωθούν όταν βρίσκονται στο έδαφος εντυπώθηκε στη μνήμη τους ως βασικό χαρακτηριστικό του πουλιού. Τρεις συμμετέχοντες (Ξένη, Θωμάς, Σελήνη) κατά κάποιον τρόπο αναβίωσαν μία σκηνή του έργου αναφωνώντας ότι οι σταχτάρες «θέλουν ώθηση» για να πετάξουν και έκαναν τη χαρακτηριστική κίνηση με τα χέρια και όλο το σώμα τους.

Η συνειδητοποίηση της «συγγένειας» ανάμεσα στον παππού των σταχταρών και τον παππού άνθρωπο με βάση την κινητική αναπηρία και το βίωμα του αποκλεισμού φαίνεται ότι δημιούργησε έντονο αποτύπωμα στη μνήμη των συμμετεχόντων. Η Σελήνη περιέγραψε ως ανάμνηση της παράστασης ότι έβλεπε «τρεις-τέσσερις ανθρώπους επάνω στη σκηνή να παλεύουν για τα δικαιώματα μιας σταχτάρας και για τα δικαιώματα ενός ΑΜΕΑ».

Σε πολλές περιπτώσεις έγινε φανερό ότι η συνέντευξη ενεργοποίησε τη συναισθηματική μνήμη των συμμετεχόντων. Ο Θωμάς ανέφερε ότι η αφίσα της παράστασης, που είδε μετά από καιρό, λειτούργησε ως «αγκίστρι», ως «ενθύμιο της όλης διαδικασίας» και «σε σχέση με τις συνεργασίες» με την υπόλοιπη ομάδα των συντελεστών. Μία συμμετέχουσα εστίασε στα παιδιά: «για μένα, το κυρίαρχο συναίσθημα ήταν τα μάτια των παιδιών, όταν τελείωνε η παράσταση» (Ξένη), ενώ επίσης ανέφερε ότι δεν έχει «μνήμη παράστασης που τα παιδιά έκαναν φασαρία . . . [που] δεν παρασύρθηκαν απ' τη μουσική . . . απ' την ιστορία, δεν αντιλήφθηκαν πραγματικά τι έχουμε να τους πούμε». Συνολικά, οι συντελεστές εντυπωσιάστηκαν και συγκινήθηκαν από την επιθυμία των παιδιών να συμμετέχουν στα τραγούδια και τα παιχνίδια στο τέλος της παράστασης.

Εκπαιδευτικές δυνατότητες του (μουσικού) θεάτρου

Οι περισσότεροι από τους συμμετέχοντες δήλωσαν ότι το θέατρο, και γενικότερα η τέχνη, έχει τη δυνατότητα με έναν άμεσο και γρήγορο τρόπο να ευαισθητοποιήσει, «να δημιουργήσει συναίσθημα συμπόνιας και πράξεις και συμπεριφορές» (Θωμάς), να αφυπνίσει και να διαμορφώσει συνειδήσεις. Φεύγοντας, λοιπόν, από την παράσταση, όπως λέει μία συμμετέχουσα, ο θεατής:

δεν μπορεί πια να κάνει ότι δεν γνωρίζει, γιατί πια γνωρίζει. Γνωρίζει τι είναι η σταχτάρα, δεν μπορεί να . . . κάνει ότι δεν ξέρει για την οικολογία, για τα παιδάκια με τα κινητικά προβλήματα . . . αυτή τη γνώση πρέπει να την κάνει πράξη (Σελήνη).

Σύμφωνα με ορισμένους συντελεστές της παράστασης, τα παιδιά και γενικότερα η νέα γενιά «δεν έχει επαφή . . . με το σώμα των πραγμάτων» (Θωμάς), συνεπώς μέσω του θεάτρου μπορούν να βοηθηθούν «να βρουν το σώμα» (Τάκης). Δύο από τους συμμετέχοντες ανέφεραν ότι τα παιδιά «είναι πιο κοντά σε μία πιο ζώδη φύση απ' ό,τι είμαστε εμείς σε κάποια στοιχεία τους» (Θωμάς) και επομένως είναι χρέος των ενηλίκων να τους δίνουν «όσο πιο πολλά ερεθίσματα γίνεται», για να φτάσουν στη συνειδητοποίηση ότι «είναι ok [ενν. εντάξει] να είσαι διαφορετικός» (Ξένη). Μέσω του θεάτρου «μπορούμε να κάνουμε [τη διαφορετικότητα] κάτι γόνιμο, όχι μόνο κάτι περιοριστικό» (Θωμάς), είπε ένας συμμετέχοντας. Πολλοί από τους συντελεστές

αναγνώρισαν ότι το μουσικό θέατρο μπορεί να γίνει ένα αποτελεσματικό εκπαιδευτικό εργαλείο.

Οι συμμετέχοντες δήλωσαν επίσης ότι το θέατρο μπορεί να παράγει πολιτισμό. Τόνισαν ότι το εν λόγω μουσικοθεατρικό έργο συνιστά ιδιαίτερο πολιτισμικό κεφάλαιο για την τοπική κοινωνία: «το υλικό της παράστασης . . . πρέπει να μπει στο αρχείο πολιτιστικής κληρονομιάς», ώστε να «διασωθεί αυτή η γνώση για μια επόμενη γενιά» (Ξένη). Επισήμαναν επίσης τις λειτουργίες της μουσικής σε ένα θεατρικό έργο, όπως να το καθιστά ευχάριστο και πολυεπίπεδο, καθώς και να ενισχύει τη μνήμη.

Διάχυση γνώσης και εμπειρίας

Όλοι οι συντελεστές μοιράστηκαν μαρτυρίες από άλλα άτομα που φανερώνουν τον αντίκτυπο που είχε η παράσταση στην ευρύτερη κοινότητα του νησιού και σε άλλες κοινωνικές ομάδες. Για παράδειγμα, μια παρέα φίλων που παρακολούθησε την παράσταση «κάνανε rescue [ενν. διέσωσαν] σταχτάρες στα καντούνια της πόλης μετά την παράσταση» (Σελήνη). Επιπλέον, μία μητέρα στη λαϊκή αγορά ευχαρίστησε έναν από τους συμμετέχοντες «επειδή έγινε αυτό το έργο και ενημερώθηκε κι αυτή και τα παιδιά της» (Τάκης). Επίσης, άτομα από τον κοντινό κύκλο των συντελεστών άρχισαν να παρατηρούν το περιβάλλον και να διαπιστώνουν ότι όταν έχει «πολλά κουνούπια [σημαίνει ότι] μάλλον φύγαν οι σταχτάρες» (Ξένη). Δύο ακόμα συμμετέχοντες ανέφεραν ότι ορισμένοι εκπαιδευτικοί χρησιμοποίησαν στοιχεία από την παράσταση ως υλικό στο σχολείο, όπως τραγούδια και χειροτεχνίες. Επιπλέον, οι συμμετέχοντες εξέφρασαν περαιτέρω οικολογικές ανησυχίες για άλλα όντα της φύσης, όπως τα ψάρια, τους αχινούς και τα κοτσύφια, και έκαναν προτάσεις για αντίστοιχες παραστάσεις.

Συμπεράσματα και προεκτάσεις

Σχεδόν δύομιση χρόνια μετά από τις πρώτες παραστάσεις του μουσικοθεατρικού έργου «Σταχτάρες, το ηχόσημο της Κέρκυρας», η παρούσα μελέτη διερεύνησε το αποτύπωμα που άφησε σε οκτώ συντελεστές της παράστασης. Υπήρξε πλούτος δεδομένων αναφορικά με τα αρχικά ερευνητικά ερωτήματα τα οποία εστίασαν στο περιεχόμενο και στα είδη της μνήμης, καθώς και στις μεταβολές στον οικολογικό εαυτό.

Κατά τη συνέντευξη, ενεργοποιήθηκαν διάφορα είδη μνήμης των συμμετεχόντων: η γνωστική μνήμη, γιατί έμαθαν να αναγνωρίζουν τη σταχτάρα, για τον ιδιαίτερο ρόλο της στο ηχοτοπίο και στο οικοσύστημα της Κέρκυρας, καθώς και πώς να τη βοηθήσουν να πετάξει· η συναισθηματική μνήμη, μέσω της συνεργασίας τους μέσα στην ομάδα καθώς και μέσω της αλληλεπίδρασής τους με τα παιδιά, η οποία τους προκάλεσε χαρά και συγκίνηση· η μουσική μνήμη, κάνοντας αναφορές σε τραγούδια της παράστασης που τραγούδησαν οι ίδιοι και άλλα άτομα από το κοινό· η κινητική μνήμη, καθώς αναπαράστησαν με το σώμα τους τις χαρακτηριστικές κινήσεις για τη διάσωση του πουλιού, και η κοινωνική μνήμη, όταν αντιλήφθηκαν τον εαυτό τους ως μια οντότητα που θέλει και αυτή βοήθεια, όπως όλες, και εντόπισαν την ανθρώπινη κοινότητα ως μία από τις πολλές που υπάρχουν.

Η παράσταση άλλαξε τον οπτικό και ακουστικό τρόπο που οι συντελεστές αντιλαμβάνονταν το περιβάλλον τους συνολικά. Διαπίστωσαν ότι οι σταχτάρες αποτελούν σημαντικό κομμάτι της δικής τους ζωής και ταυτότητας, το οποίο μέχρι τότε δεν γνώριζαν, καθώς και μέρος της ταυτότητας του νησιού που πρέπει να διαφυλαχτεί. Επίσης, έγιναν πιο παρατηρητικοί με τους ανθρώπους και τη φύση. Ανέπτυξαν οικολογικές ανησυχίες για άλλα είδη, τα οποία συνέδεσαν με παλαιότερες εμπειρίες τους, και ευαισθητοποιήθηκαν σε ζητήματα αποκλεισμού.

Συμπεραίνεται ότι η συμμετοχή σε μια μουσικοθεατρική παράσταση με οικολογικό πρόσημο, όπως οι «Σταχτάρες, το ηχώσημο της Κέρκυρας», είναι δυνατόν να επιδράσει θετικά στην οικολογική ταυτότητα ενός ατόμου (May, 2005· Kammer, 2009). Ο συνδυασμός λόγου, κίνησης και ήχου ενεργοποιεί το σώμα και τις αισθήσεις προσφέροντας στον συμμετέχοντα ισχυρά βιώματα και δημιουργώντας ταυτίσεις με μία άλλη οντότητα (Ετμεκτσόγλου κ.ά., 2019). Με αυτόν τον τρόπο, η σχέση των δύο επανανοηματοδοτείται, αναπτύσσεται η αίσθηση του ανήκειν στην ίδια κοινότητα (Kuhn, 2001) και καλλιεργούνται ποιότητες όπως η ευαισθησία, η ενσυναίσθηση και η αλληλεγγύη (Naess, 1989). Επιπλέον, η οικολογική μουσικοθεατρική παράσταση λειτουργεί ως μεσοσύστημα και μεταφέρει το βίωμα και σε άλλα συστήματα της κοινωνίας (Bronfenbrenner, 1977), όπως το άμεσα οικείο περιβάλλον, η τοπική κοινωνία και τα εκπαιδευτικά περιβάλλοντα.

Όπως έδειξε η παρούσα μελέτη, ο δρόμος για την κατανόηση του εαυτού και την ερμηνεία του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος περνάει μέσα από τη σχέση μας με τη φύση (Diehm & Naess, 2004· Kuhn, 2001), από την οποία μπορούμε να διδαχτούμε την αλληλεξάρτηση, την αποδοχή, την ισορροπία, καθώς και την αυτοθυσία. Πώς είναι να είσαι πουλί και να πετάς τόσες χιλιάδες μέτρα πάνω από τη γη; Να κοιμάσαι στον ουρανό; Και κυρίως πώς είναι να έχεις αδύναμα πόδια που κάποτε μπορεί να σου στερούν τη δυνατότητα για απογείωση από το έδαφος αλλά παράλληλα παρέχουν τη βέλτιστη δυνατότητα για κρέμασμα από κατακόρυφες επιφάνειες; Σκέψεις σαν και αυτές οδηγούν σε μια βαθύτερη αναγνώριση ότι όλες οι οντότητες αποτελούν μοναδικές υπάρξεις. Με τον ίδιο τρόπο που η απουσία της σταχτάρας από το οικοσύστημα της Κέρκυρας θα προκαλούσε ανισορροπία, έτσι και η μη αποδοχή του διαφορετικού, όπως είναι τα άτομα με κινητική αναπηρία, προκαλεί ανισορροπία στην κοινωνία.

Το πρόταγμα του Dewey (1900) για ενσωμάτωση ολιστικών εμπειριών στην εκπαίδευση, όπως αυτό που πρόσφερε η εν λόγω μουσικοθεατρική παράσταση, παραμένει επίκαιρο. Μέσω των τραγουδιών ενεργοποιούνται οι αισθήσεις και το σώμα. Με αυτόν τον τρόπο διατηρείται η γνώση για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα (Phelps, 2004). Μέλημα της εκπαίδευσης θα πρέπει να είναι η παροχή σχετικών ερεθισμάτων, ώστε οι μαθητές να αναπτύξουν έναν οικολογικό, και όχι *εγωλογικό*, εαυτό (Abram, 1997· Naess, 1989) που θα επιτρέψει στο διαφορετικό να «λειτουργεί άψογα χωρίς προβλήματα», όπως είπε ένας συμμετέχοντας. Αν υπάρξει ευαισθητοποίηση προς αυτή την κατεύθυνση, τότε ίσως τα παιδιά καταφέρουν να τοποθετήσουν τον εαυτό τους στον κόσμο, όχι ως κυρίαρχο είδος αλλά ως ένα ακόμα μέλος του.

Ευχαριστίες

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε όλους τους συντελεστές της παράστασης, το Δημοτικό Θέατρο Κέρκυρας και ιδιαίτερα τη διευθύντριά του, κ. Βαρβάρα Δούκα, για τη συνεχή στήριξή της.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Abram, D. (1997). *Spell of the sensuous perception and language in a more-than-human world*. Vintage books.
- Born, P. (2018). Regarding Animals: A Perspective on the Importance of Animals in Early Childhood Environmental Education. *International Journal of Early Childhood Environmental Education*, 5(2), 46-57.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006) Using thematic analysis in psychology, *Qualitative Research in Psychology*, 3(2),77-101.
- Bronfenbrenner, U. (1977). Toward an Experimental Ecology of Human Development. *American Psychologist*, 32(7), 513-531.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2008). *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*. Μεταίχμιο.
- Dewey, J. (1900). *The School and Society*. The University Chicago Press.

- Diehm, D., & Naess, A. (2004). "Here I Stand": An Interview With Arne Naess. *Environmental Philosophy*, 1(2), 6-19. <https://www.jstor.org/stable/10.2307/26167897>
- Ετμεκτσόγλου, Ι. (2019). Η κατανόηση του ηχοτοπίου μέσω δημιουργικών ομαδικών πειραματισμών. Στο Ι. Ετμεκτσόγλου, Ζ. Διονυσίου, & Α. Μνιέστρης (Επιμ.), *Για μια εκπαίδευση βασισμένη στον ήχο: Ακούγοντας, κατανοώντας, συν-δημιουργώντας το ηχοτοπίο στο οποίο ζούμε*. (σσ. 41-56). Εργαστήριο Ηλεκτροακουστικής Μουσικής Έρευνας και Εφαρμογών. Τμήμα Μουσικών Σπουδών, Ιόνιο Πανεπιστήμιο.
- Ετμεκτσόγλου, Ι., Διονυσίου, Ζ., & Μνιέστρης, Α. (2019). *Για μια εκπαίδευση βασισμένη στον ήχο: Ακούγοντας, κατανοώντας, συν-δημιουργώντας το ηχοτοπίο στο οποίο ζούμε*. Εργαστήριο Ηλεκτροακουστικής Μουσικής Έρευνας και Εφαρμογών. Τμήμα Μουσικών Σπουδών, Ιόνιο Πανεπιστήμιο.
- Gibson, J. J. (1979). *The Ecological Approach to Visual Perception*. Houghton Mifflin.
- Gibson, E. J., & Pick, A. D. (2000). *An Ecological Approach to Perceptual Learning and Development*. Oxford University Press.
- Kammer, M. (2009). Eco-Epic Theatre: Materiality, ecology and the mainstream. *Journal of American Drama and Theatre*, 21(1), 49-64.
- Kuhn, J. L. (2001). Toward an Ecological Humanistic Psychology. *Journal of Humanistic Psychology*, 41(2), 9-24.
- Lamont, T. A. C., Williams, B., Chapuis, L., Prasetya, M. E., Seraphim, M. J., Harding, H. R., May, E. B., Janetski, N., Jompa, J., Smith, D. J., Radford, A. N., & Simpson, S. D. (2022). The sound of recovery: Coral reef restoration success is detectable in the soundscape. *Journal of Applied Ecology*, 59, 742-756. <https://doi.org/10.1111/1365-2664.14089>.
- Lokanath, M. (2016). Focus Group Discussion in Qualitative Research. *TechnoLEARN* 6(1), 1-5.
- May, T. J. (2005). Greening the theatre: Taking ecocriticism from page to stage. *Journal of interdisciplinary studies*, 7(1), 84-103.
- Naess, A. (1989). *Ecology, community, and life-style: Outline of an ecosophy*. Cambridge University Press.
- Phelps, E. A. (2004). Human emotion and memory: Interactions of the amygdala and hippocampus complex. *Current Opinion in Neurobiology*, 14, 198-2020.
- Schafer, R. M. (1994). *The Soundscape: Our Sonic Environment and the Tuning of the World*. Destiny Books.
- Truax, B. (1978). *The World Soundscape Project's Handbook for Acoustic Ecology*. Simon Fraser University and ARC Publications.